

Els molins hidràulics de la riera del Margançol

DURANT UNA ESTADA EN EL Refugi de Puigcerçós, edifici que fou l'habitable del molí de la Farga de Maçanós i actualment habilitat com a refugi per la Unió Excursionista de Catalunya d'Horta (Barcelona), situat en un bonic paratge al costat de la riera de Merlès, vaig decidir acostar-me a la propera riera de Margançol amb la intenció de catalogar els molins hidràulics.

En els mapes de què disposava no n'apareixien gaires, de molins. Les converses mantingudes amb gent de la contrada i el treball publicat per la Rosa Serra Rotés em van demostrar que n'hi havia més del que em pensava, i, fruit de les diverses recerques per la zona, són les línies que segueixen a continuació.

L'objectiu principal d'aquest treball és el de contribuir a l'inventari i la catalogació dels molins hidràulics, un tipus d'indústria que fou cabdal en altres èpoques i que la tecnologia del món modern està relegant al desús i l'oblit.

Tanmateix, un dels altres objectius és la contribució a la pervivència de la toponímia; no oblidem que en els mapes, quan una masia, un pont, una font o un molí, posem per cas, hi figura com a runes, en la se-

güent edició del mapa, aquella masia, aquell pont, aquella font o aquell molí ja no hi són, i se'n perd així generalment el topònim.

Crec, doncs, que aquests tipus de treballs de catalogació són interessants per a més d'un col·lectiu d'estudiosos.

El Margançol

Un dels primers esculls que vaig trobar va ser el nom del riu, ja que molt sovint rep el nom de riera, encara que, amb un cabal més o menys variable, el Margançol rega tota una conca i el trobem esmentat de diverses maneres tal com *Margansol*, *Mergançol*, *Mardansol*, *Merdançol*. En el mapa topogràfic de l'Institut Cartogràfic de Catalunya apareix com a *Merdançol* i a la Gran Enciclopèdia Catalana, com a *Margançol*; i aquest, amb moltes reserves, és el que s'ha emprat.

A grans trets podem dir que el riu és un afluent per l'esquerra del Llobregat, neix a uns 1300 m d'altitud en els serrats prepirinencs de Sant Jaume de Frontanyà i té en els seus primers 6 km una orientació N-S i en els deu restants, E-O, fins a l'aiguabarreig amb el Llobregat al pantà de la Baells (abans de la seva construcció l'aiguabarreig era al pont de Miralles).

Pel que fa als afluents la cosa tampoc no és del tot clara, ja que segons el tram reben diferents noms, en els mapes no hi figuren tots i hi són de forma poc clara.

Tot i això, direm que els afluents principals són: la riera de Vilada, que neix a sota el Puig Lluent, aflueix al Margançol al sud de Vilada i rep per la dreta, a prop del Castell de l'Areny, la ribera de la Clusa –aigües avall dita del Castell– i la riera del Cal Peraire; i al veïnat de la ri-

bera rep la de Camp-rubí. Els torrents dels Oms, de Picanyes i de Puig Miró, que es reuneixen per formar el Margançol, que en el primer tram se'l coneix també com a riera de Borredà. I aigües avall de Borredà rep la riera del Pontarró o torrent Gran. Tanmateix, hi ha d'altres cursos hídrics que configuren aquesta conca fluvial, gairebé tots per la dreta, ja que a l'altra riba s'aixeca l'alterosa serralada de Picancel; però aquí només esmentem aquells on hi ha la presència de molins hidràulics.

Pascual Madoz deia a mitjan segle XIX (1), al pas del riu per Borredà: "... dando movimiento a 5 molinos harineros que dejan de trabajar por lo regular en el verano por falta de agua; circunstancia que obliga a los vecinos a tener que ir a moler con gran incomodidad al río Llobregat o al Ter". També esmenta l'existència de dos molins fariners a Vilada, un al Castell de l'Areny i dos a Frontanyà.

No és l'objecte d'aquest treball el d'explicar ni la història ni el funcionament d'un molí d'aquest tipus; d'altres autors s'han ocupat del tema a bastament, tals com J. Escalera i A. Villegas (2), J. Bolos i J. Nuet (3), F. Sendra (4) i G. Aymamí (5). Aquí només volem contribuir al seu coneixement i inventari.

Torrents dels Oms, del Joncar o de la Moneda

1. Molí de Picanyes

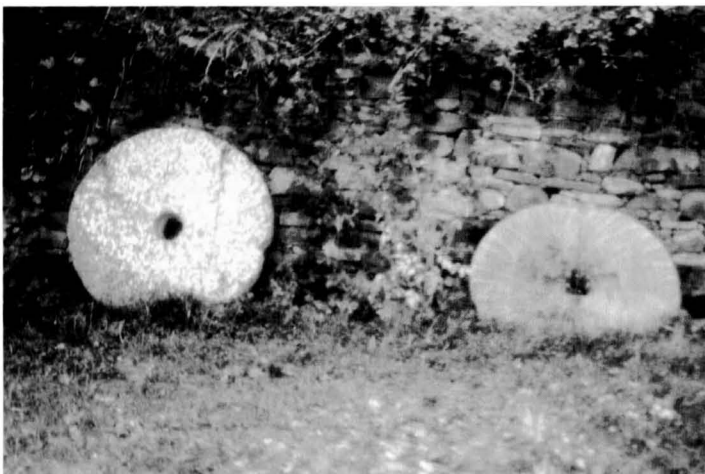
(Sant Jaume de Frontanyà)

És situat a sota el santuari dels Oms.

L'edifici, que era de dues plantes, està en runes. S'observa la bassa, que encara funciona com a tal, i el pou.

Tot és ple de bardisses.

1. Rodes del molí de Campalans (Borredà). G. AYMANÍ

2. Molí de Terradelles

(Sant Jaume de Frontanyà)

Prop del santuari dels Oms i a l'aiguabarreig amb el torrent de Puig Miró.

És un edifici petit. S'observa encara la bassa, el rec i el catau. A l'obrador li falta el sostre i hi ha una mola amb el cercol de ferro.

Tot és embardissat. En un itinerari excursionista del 1967 ja es cita el molí enrunat.

Surt esmentat en un document de l'any 1135, en què Ramon Arnal, primer prior del monestir de Sant Jaume, ven el mas i el molí, per 15 sous barcelonins, perquè siguin cultivades millor les terres.

Riu Margançol

3. Molí d'en Cabanes

(Sant Jaume de Frontanyà)

No gaire lluny de la casa de colònies i càmping de Campalans. Al costat hi ha la captació d'aigua potable per al subministrament del poble de Borredà.

Tot és enrunat i envoltat de brossa; i tant la bassa com el rec estan plens d'herba i no es pot apreciar res remarcable.

4. Molí de Campalans (Borredà)

A sota del càmping i casa de colònies de Campalans.

L'edifici, de dos pisos, està ben conservat ja que es lloga per a estades a grups. La porta és tancada, i ens comenten a la vila que l'interior del molí està molt ben conservat.

A l'exterior hi ha tres moles. S'observen dos cataus amb els corresponents rodets, un d'ells amb cercols de ferro i l'altre trencat; era doncs per a dues moles.

A la bassa, ara plena d'herba, l'aigua hi arribava per un llarg rec. Encara s'aprecia el desguàs.

El molí de la Clusa

(Castell de l'Areny),

situat en un bell paratge.

G. AYMAMÍ

Les ruïnes del molí

de can Cortines

(Sant Jaume de Frontanyà).

G. AYMAMÍ

Aquest molí fariner és documentat des de l'any 1521 com a Molí de Campalans Jussà, i va ser ampliat en el segle XVIII (6) i es va mantenir actiu fins a ben entrat el segle XX.

5. Molí del Sobirà (Borredà)

No gaire lluny de la confluència de la carretera de les Lloses i la de Sant Jaume de Frontanyà.

L'edifici és de dues plantes amb una finestra espiatllera, cosa que demostra la importància que tenien els molins. L'interior és mig enrunat.

El primer pis era destinat a vivenda i a la planta baixa hi havia l'obrador per a dues moles. Es conserven les quatre rodes. En un farinal

es llegeix la data de 1922 i en l'altre la de 1886; l'escarador és del 1929.

S'observen els dos cataus amb els dos rodets i amb un sol desguàs. La bassa està molt embrossada.

Sembla ser que aquest molí fariner ja existia, com l'anterior, a l'any 1521 i és dels que van moldre fins més tard, ja que a l'obrador hi arribà la llum elèctrica i això li permeté de funcionar fins als anys cinquanta.

6. Molí de Dalt (Borredà)

És sota el pont de la carretera.

Avui és dins d'una propietat particular i és tancat. Per l'exterior es pot veure un edifici ben conservat, el catau, el desguàs i la bassa. Al jardí hi ha una mola. Ens diuen al poble que el propietari manté l'obrador en perfecte estat.

En un rètol de la porta diu que es tracta d'un molí del segle XI, apareix documentat des de l'any 1433 i s'esmenta que conserva tota la maquinària en bon estat i que era el molí fariner de la vila de Borredà (7). En el segle XVIII es va reformar, algunes moles daten del 1737, però no

un aiguat va acabar amb la seva activitat.

8. Molí de Sant Joan (Borredà)

Es troba al costat del pont de Sant Joan, al qual s'arriba seguint els senyals del sender de gran recorregut GR-4.

Del molí tan sols es veuen minsos panys de paret, i ens comenten a la vila que potser fa més de cent anys que és enrunat i que se'l va endur un aiguat.

És esmentat com un molí draper, del segle XVII, pertanyent a l'antic Gremi de Paraires i Teixidors de Borredà.

9. Molí d'en Cirera (Borredà)

Al sud de la vila, s'hi arriba per una pista de terra per a vehicles.

L'edifici, un ferma torre de tres pisos del segle XVII, és tancat, ja que fins a l'estiu del 1993 s'emprà com a casa de colònies per passar a ser propietat particular; per aquest motiu l'entorn ha estat molt modificat, tan sols s'aprecia la sortida del catau i a l'exterior hi ha quatre moles.

Era propietat dels Cirera, paraires instal·lats a Borredà des del segle XVI, que van esdevenir una de les famílies benestants de la vila.

10. Molí d'en Font o del Pont

(Borredà)

A sota la carretera, al costat del pont (d'aquí la dualitat de topònims, encara que deu el nom de la família Font a la qual va pertànyer) s'hi accedeix per un bonic pontarró.

A principis de segle aquest indret és esmentat com "un lloch ensotat i d'aspecte selvatge, no desproveït de ruda bellesa".

L'edifici està enfondrat, tot és ple d'herba i grans esbarzers no deixen ni acostar-s'hi.

En el poble ens comentaren que quan l'any 1983 fou arranjat l'indret, col·locant-hi una font, el molí encara conservava tots els elements.

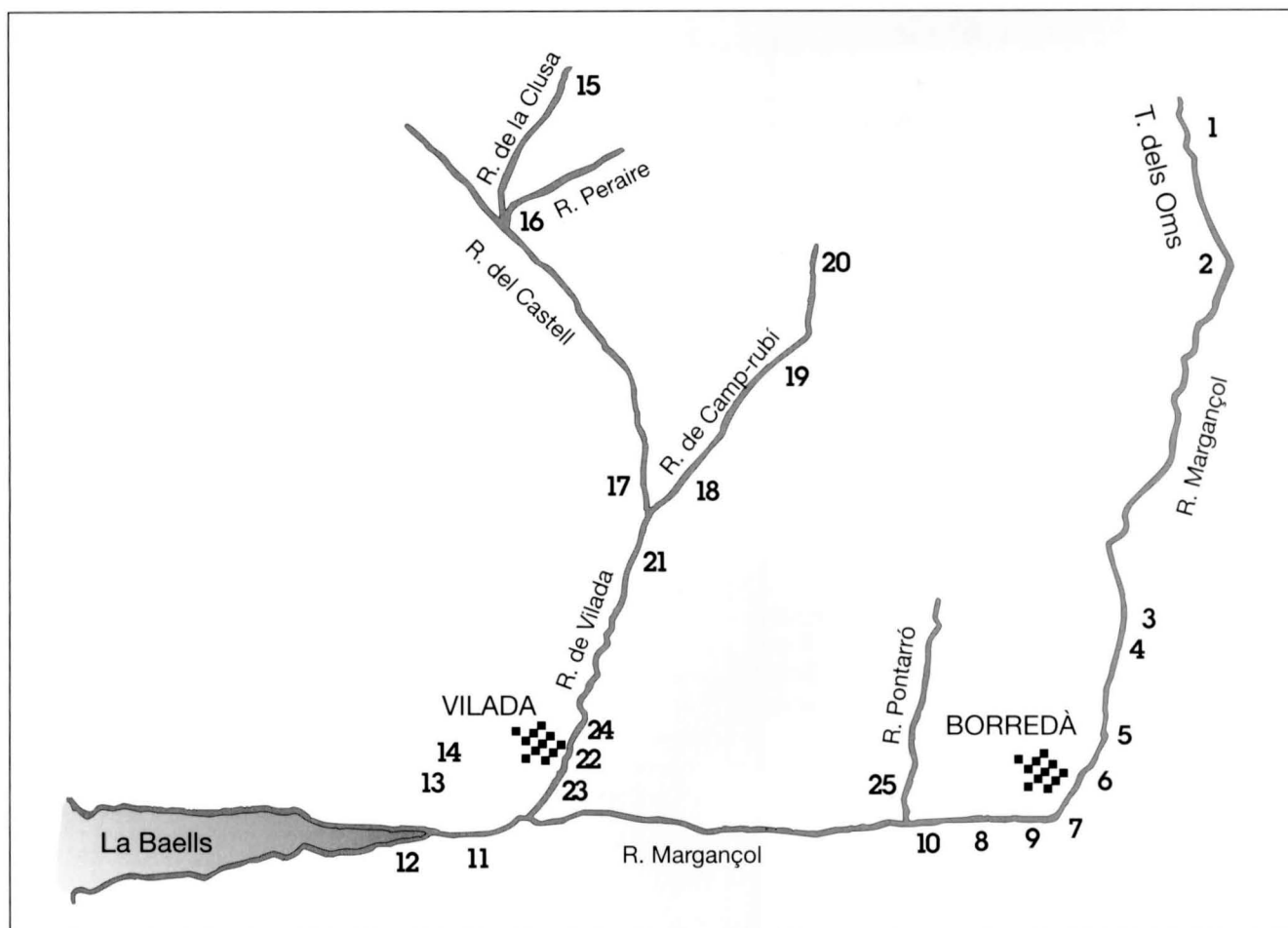
A l'exterior hi ha dues moles i s'observa el que sembla que podrien ser dos cataus.

També hi havia a tocar el molí bataner del Gremi de Paraires i Teixidors (8).

11. Molí del Camp del Bosc

(Vilada)

És als afores de Vilada, a tocar el pantà de la Baells, avui dins de la propietat d'una gran fàbrica on no ens van deixar ni acostar-nos.

Plànol de la riera de Margançol i els seus afluents, amb els molins esmentats en l'article. G. AYAMAMÍ

Ignorem per tal circumstància l'estat de conservació, encara que ens van comentar que està tot enrunat.

12. Moli del Cavaller (Vilada)

És on ara hi ha el pantà de la Baells, a la zona de l'àrea recreativa.

Tan sols es veuen minsos panys de paret quan minva el cabal de les aigües.

A prop hi havia el pont de pedra, ara també inutilitzat pel pantà, per on passava el camí per accedir a l'església romànica de Sant Miquel de les Canals.

13. Moli de la Sala (Vilada)

Al costat de la carretera, en el km 41,5.

És dins d'una propietat particular a la qual vam accedir per gentilesa dels seus estadants.

Del molí, que fou aterrat, tan sols resta el pou, que té una caiguda d'uns 9 o 10 metres, el forat per on l'aigua saltava al catau i la bassa de considerables dimensions que fou reomplerta de terra esdevenint un prat de pastures.

Es pot veure una de les moles escastada a sota d'una finestra.

Sembla ser que a les darreries del segle passat aquest molí ja no funcionava.

Com a nota curiosa cal comentar que el molí era alimentat per una abundosa deu d'aigua que va ser canalitzada en els anys vint, repartint el seu cabal entre la masia de la Sala i la casa veïna on hi ha una caseta per produir electricitat.

Igual que el molí de la Sala, hi ha d'altres exemples a Catalunya de molins que no empraven l'aigua d'un riu o torrent, com és usual, sinó que aprofitaven una deu, com el molí del monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Berguedà), el de can Soler (Alt Penedès), els dos molins d'Aiguaviva (Baix Penedès), els de la font Gran de Monistrol de Montserrat o el de Llobateres al Vallès, per citar uns exemples.

14. Moli de Martins (Vilada)

A uns deu minuts al nord de la Sala.

Es tracta d'un antic poblat medieval, al peu de l'antic camí de la Quar a la Nou, del qual tan sols s'observen minsos vestigis. És un indret on caldria fer un estudi a fons.

Cal fer esment d'un forat circular, amb un bon gruix de pedra tosca, la qual cosa indica el llarg temps que ha estat inutilitzat, i que és tingut pel pou d'un molí, que s'alimentava de la mateixa deu que el de la Sala, que neix una mica més amunt del poblat.

Ribera de la Clusa

15. Moli de la Clusa

(Castell de l'Areny)

A prop de Sant Romà de la Clusa l'edifici tenia un pis dedicat a la vivenda i la planta, a l'obrador; actualment és tancat i en bon estat de conservació (de propietat particular).

Exteriorment es veu el catau que conserva el rodet.

La descripció que es feia del molí l'any 1978 (9) era aquesta: "... darrera la casa hi ha el que havia estat la bassa i al davant la sortida de l'aigua que feia girar la mola. Almenys dues estan encara dins la casa, on també hi ha un forn per a coure el pa..."

Riera del cal Peraire

16. Moli del Riu

(Castell de l'Areny)

És prop del nucli de Castell de l'Areny, a uns cents metres del tren-call que duu cap a la Clusa.

Es troba dins d'una propietat particular, l'edifici té una petita part enrunada, però el cos principal està en molt bon estat.

Ignorem com està l'interior de l'obrador; exteriorment tan sols s'observa l'arranjada bassa que s'adaptava a les sinuositats del terreny.

Ribera del Castell

17. Moli del Puig

(Castell de l'Areny)

Al veïnat de la Ribera.

L'edifici està en molt bon estat de conservació; ignorem com es troba l'obrador ja que és tancat per ser de propietat particular. S'aprecia la bassa, plena de bardisses.

Aquest molí surt esmentat, m'informen que erròniament, com a molí de Tené.

Riera de Camp-rubi

18. Molí del Forat

(Castell de l'Areny)

A uns cinc minuts del veïnat de la Ribera.

L'edifici està en bon estat de conservació ja que és habitat, i desconeixem per aquesta causa l'estat de l'obrador.

Per ser situat en el pla dels Monjos, surt esmentat també amb aquest topònim.

19. Molí de Soldevila

(Castell de l'Areny)

A uns metres del nucli de Ribera surt una pista de terra d'on, després de 2,8 km, surt el camí que duu cap a la masia enrunada de can Soldevila, prop de la qual hi ha el molí.

L'edifici de dos pisos i golfes està enrunat, i a l'obrador es veu una mola; ha estat emprat darrerament com a cleda.

A la llinda de la porta hi ha la data 1762, a sota d'una creu patent de remat convex gravada.

S'observa la sortida del catau. Tot és ple de vegetació i bardisses.

20. Molí de Can Cortines

(Sant Jaume de Frontanyà)

S'hi accedeix per una pista de terra des del Santuari dels Oms.

L'edifici d'una planta i pis només conserva les quatre parets, i la bassa és lloc de pastures.

La vegetació ho envaeix tot i no deixa ni acostar-s'hi.

Creiem que per la proximitat a l'ermita romànica de Sant Julià de Cosp podria també tractar-se de l'esmentat molí de Cosp.

Riera de Vilada

21. Molí de Ballestar (Vilada)

És a la riba esquerra de la riera de Vilada, prop de can Xiu.

Es tracta d'un conjunt format per dues edificacions, a les quals s'accedeix per una passera sobre el riu, que estan reformades per ser de propietat particular i per aquest motiu n'ignorem l'interior.

22. Molí de Dalt (Vilada)

Als afores de la vila, a la riba esquerra.

El pis destinat a la vivenda estava en runes, i actualment és en restauració; tan sols es conserva l'obrador, que és tancat.

Es veu el catau i es conserven les moles.

23. Molí de Baix o d'en Boixader (Vilada)

A la dreta de la riera, a prop de l'anterior.

Actualment l'edifici és habitat, i es conserva l'obrador amb les moles.

24. Molí Tatxer (Vilada)

Molt a prop de la vila, cal seguir la carretera de Castell de l'Areny i a uns 100 metres es troba el camí que duu cap al molí, que és a la riba dreta.

Originalment fou un molí fariner, però a principis del segle XX va ser adaptat per a fabricar tatxes –clau curt amb la cabota grossa i plana–; per això és conegut com a cal Tatxero.

Avui es veu un edifici de tres plantes destinat a casa de colònies on, exteriorment, no s'aprecia res de l'antic molí.

Riera del Pontarró o torrent Gran

25. Molí de Canemars (Borredà)

Situat entre la masia homònima i l'aiguabarreig amb el Margançol.

Sembla ser que data de finals del segle XVIII i, a més de ser el molí fariner del mas de Canemars, molinava també per les cases veïnes de Capdevila, el Pati i d'altres masies de la propera parròquia de Santa Magdalena de Gardilans (10).

En una fotografia de l'any 1970 es veu encara la seva estructura; actualment és ensorrat i envaït per la vegetació.

Cloenda

Tot fent un breu resum cal dir que els molins del Berguedà o zones properes estan documentats des d'èpoques força reculades, que es remunten a l'alta edat mitjana. Sembla ser que els segles XVII i XVIII foren els del seu màxim desenvolupament i, com a quasi tot arreu, l'electricitat i els forts aiguats van acabar amb la seva activitat, arribant alguns, molt pocs, fins al present segle, i fins i tot, després de la darrera maltempada, els moliners que podien van anar fent la viu-viu, encara que de manera molt precària, fins a la dècada dels cinquanta.

Pel que fa al seu estat de conservació, cal anotar que 15 estan en runes i 10 en bon estat de conservació, però molts d'ells ignorem com es troben perquè són dins de propietats particulars i no en tenim notícies al respecte.

Abans de posar el punt i final, cal agrair a la família Rotllant del molí de la Sala la seva cordialitat.

Notes

1. MADOZ, Pascual: *Artículos sobre el principat de Catalunya del Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Curial, Barcelona 1985.
2. ESCALERA, Javier; i VILLEGAS, Antonio: *Molinos i panaderías tradicionales*, Editora Nacional, Madrid 1983.
3. BOLOS MASCLANS, Jordi i NUET BADIA, Josep: *"Els molins fariners"*, Ketres Edit, Barcelona 1983.
4. SENDRA BAÑULS, Fernando: "Un patrimonio quasi desaparegut: Els molins d'aigua del riu Gorgos", a *Aiguaites*, núm. 12, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, Dènia 1988.
5. AYMAMI, Gener; PALLARÈS, Joan: *Els molins hidràulics del Moianès i de la riera de Caldes*, Arxiu Bibliogràfic de la UEC, Barcelona 1994.
6. SERRA ROTÉS, Rosa: "Els molins fariners i bataners del terme municipal de Borredà (Berguedà)", a *Butlletí de l'Associació del Museu de la Ciència, de la Tècnica i d'Arqueologia Industrial de Catalunya*, estiu 1991.
7. SERRA ROTÉS, Rosa: *op. cit.*
8. SERRA ROTÉS, Rosa: *op. cit.*
9. ROSELL ARMENGOL, Alexis: "Els noms de lloc a la Clusa", a *Muntanya del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 698, Barcelona, agost 1978.
10. SERRA ROTÉS, Rosa: *El creixement i els canvis del segle XVIII*, a *Borredà*, Àmbit de Recerques del Berguedà, 1990.

Aquest treball forma part de la comunicació presentada a les Jornades d'Energia Hidràulica i Molins, celebrades a Terrassa els dies 23 i 24 d'octubre de 1997.

Gener Aymami i Domingo

Diplomat en Arqueologia Hispànica i estudis dels molins.

forn de
PASTISSERIA
FLECA
RECORDS

Queralt

Pl. de la Creu, 1
Tel. 93 821 03 87

Pere II, 25
Tel. 93 821 31 50
BERGA